

Макроекономічні інноваційні проекти

Леонід БЕЗЧАСНИЙ,
Віктор МЕЛЬНИК

**ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Резюме

Визначено умови реалізації закономірностей економічного зростання інноваційного типу в Україні.

Ключові слова

Інновації, інвестиції, конкурентні переваги, макро- та мікроекономічна політика, національна господарська система, структурно-технологічна перебудова економіки, економічне зростання.

Зростання ВВП в Україні, яке вітчизняна статистика фіксує з кінця 1999 р., стало неодмінним елементом переможних звітів українських урядовців, котрі вважають це зростання свідченням правильності здійснюваної економічної політики. Проте переможні цифри, судячи з коментарів спеціалістів, чомусь не викликають особливого ентузіазму. І тут немає нічого див-

© Леонід Безчасний, Віктор Мельник, 2003.

Безчасний Леонід, чл.-кор. НАН України, докт. екон. наук, Інститут економіки НАНУ, м. Київ, Україна.

Мельник Віктор, пров. наук. співроб., канд. екон. наук, Інститут економіки НАНУ, м. Київ, Україна.

ного, адже не можна говорити про економічне зростання взагалі, не торкаючись проблеми його якості, забезпечення прогресивних інноваційних змін.

Сучасна теорія економічного зростання дає змогу сформулювати ряд постулатів, що мають принципове значення для обґрунтування концепції формування національної господарської системи, зорієнтованої на економічне зростання інноваційного типу.

Як відомо, ключовим фактором сучасного економічного зростання є НТП, внесок якого у приріст ВВП найрозвинутіших країн світу, за оцінками експертів, становить від 70% до 90%. Іншими важливими факторами виступають інвестиції в «людський» капітал і виробничі потужності, розвиток правової системи, стабільність макроекономічного та політичного середовища, незначна диференціація населення за доходами.

Економічне зростання характеризується нерівномірністю. У кожний фіксований період часу виділяється макрогенерація, тобто комплекс галузей та виробництв, що утворює домінуючий технологічний уклад і служить носієм економічного зростання. Нині домінуючою в матеріально-технічній базі найрозвинутіших економік світу виступає макрогенерація, що репрезентує п'ятий технологічний уклад у рамках індустріального технологічного способу виробництва. Водночас в цих економіках активно формуються елементи нової макрогенерації, що репрезентують шостий технологічний уклад, який багато в чому є перехідним до постіндустріального технологічного способу виробництва.

Сучасне технологічне зростання, яке можна визнати за економічне зростання інноваційного типу, має глобальний характер і суттєво залежить від конкурентоспроможності конкретних національних економік, від їх порівняльних переваг. Країни, економіки яких відтворені на базі найсучасніших досягнень НТП, створюють більший потенціал економічного зростання. Домінуючи в глобальному економічному просторі, ці країни мають можливість реалізувати свої порівняльні інноваційні переваги, зокрема через привласнення науково-технічної (технологічної) квазіренти. Ті ж країни, які позбавлені доступу до базових технологій домінуючого технологічного укладу, перебувають, як правило, в залежному та економічно невідданому становищі, що закріплено через стабільно нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін.

«Великі депресії», що періодично виникають в світовому господарстві, пов'язані з нагромадженням структурних диспропорцій та вичерпанням інноваційного потенціалу макрогенерації, яка домінувала на попередньому етапі економічного зростання. Подолання таких депресій здійснюється через так зване «творче руйнування» й модернізацію існуючої інституціональної та технологічної структури економіки на базі розповсюдження нововведень чергового технологічного укладу. Ці депресії мають глобальний характер. Країни, що виявляють спроможність їх уникнути взагалі або подолати раніше за інших, отримують додаткові конкурентні переваги, втілюючи їх у вищі темпи економічного зростання.

Нарешті, кожному технологічному укладу відповідає певна система економічних інститутів і форм організації виробництва, що забезпечують розширене відтворення відповідних виробничо-технологічних систем. Відтворення провідного нині п'ятого технологічного укладу характеризує домінування глобальних фінансово-промислових груп, широке використання інструментів державного регулювання зовнішньоекономічного обміну та стимулювання НТП.

Використання вищенаведених основних постулатів теорії економічного зростання при аналізі реалій української економіки дає змогу обґрунтувати нові концептуальні підходи. Вони принципово відрізняються від рецептів, які пропонують прихильники доктрини радикального лібералізму і які безуспішно застосовували останнім часом в Україні. Природно, що для реалізації рекомендацій, які в подальшому будуть викладені, потрібно перейти до якісно нової економічної політики.

Якщо конкретніше, то йдеться про формування такої національної моделі господарювання, яка б забезпечувала стійке розширене економічне відтворення на інноваційних засадах.

Здійснення економічного зростання інноваційного типу в умовах перехідної української економіки вимагає узгодженого вирішення завдань формування технологічної, інституціональної та організаційної структур, спроможних об'єднати всі необхідні компоненти в загальний відтворювальний контур зростання нового технологічного укладу, створити передумови для модернізації та підвищення ефективності всієї вітчизняної економіки. Потрібно також створити сприятливе макроекономічне середовище, задіяти адекватні мотиви поведінки й оптимальні організаційні форми мікрорівневих суб'єктів.

Зокрема, в технологічній сфері постає завдання формування складових нової макрогенерації, тобто виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, їх зростання в поєднанні з модернізацією суміжних виробництв. Для цього мають бути вирішені проблеми: по-перше, «виращування» на основі вже нагромадженого науково-виробничого потенціалу конкурентоспроможних на світовому ринку виробничо-фінансових новоутворень; по-друге, імпорту необхідних технологій; по-третє, стимулювання швидкого розповсюдження виробництв нового технологічного укладу; по-четверте, розгортання системи підготовки кадрів необхідної кваліфікації; по-п'яте, захисту ринків збуту вітчизняної продукції від іноземної експансії; по-шосте, забезпечення сприятливих, з точки зору розвитку нового технологічного укладу, параметрів господарського механізму.

В інституціональній сфері постає завдання формування такого господарського механізму, який би забезпечував: перерозподіл ресурсів із застарілих, безперспективних виробництв у виробничо-технологічні системи нового технологічного укладу; концентрацію ресурсів у точках його зростання; модернізацію економіки загалом, підвищення її ефективності та конкурентоспроможності на основі розповсюдження нових технологій. На вирішення

цього завдання мають працювати приватизаційна, податкова, фінансова, грошово-кредитна, регуляторна політика, політика цін і доходів.

Ті самі цілі повинні визначати політику в галузі вдосконалення організаційно-виробничої структури вітчизняної економіки. Важливо стимулювати такі організаційно-виробничі утворення, які були б спроможні стабільно й розширено відтворювати свій економічний потенціал в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, забезпечувати безперервне підвищення ефективності виробництва на базі своєчасного освоєння найсучасніших технологій.

Макроекономічна політика покликана створити сприятливі умови для вирішення перелічених завдань, гарантувати стабільність і нормальний інвестиційно-інноваційний клімат, підтримувати конкурентоспроможність національної економіки адекватною валютною та фінансовою політикою. У свою чергу, на мікрорівні належить забезпечити чіткість і визначеність прав власності, що, у випадку успіху, спричинить підвищення рівня відповідальності за управління підприємствами, орієнтацію підприємницької діяльності на збільшення ефективності виробництва, на прогресивні технологічні та управлінські інновації.

Окреслене коло завдань допомагає сформулювати власне підхід щодо ефективної політики формування національної економічної системи, зорієнтованої на економічне зростання інноваційного типу в умовах України. Ця політика складається з двох компонентів і передбачає, з одного боку, створення загальних макро- та мікроекономічних передумов для зростання виробничої, інвестиційної та інноваційної активності, а з другого – спеціальні заходи зі стимулювання прогресивних структурних змін на базі розповсюдження виробничого п'ятого технологічного укладу, а також випереджального освоєння базових інновацій наступного технологічного укладу.

Стрижнем макроекономічної політики в нинішній господарській ситуації має стати створення сприятливих умов для виробничої діяльності. Для цього необхідно вдатися до наступних дій.

По-перше, вирішити проблему дефіциту ліквідних ресурсів, зокрема оборотного капіталу, і на цій основі остаточно ліквідувати платіжну кризу. Ці питання вітчизняні урядовці поки що розглядають як другорядні відносно проблеми підтримки стабільності гривні та забезпечення бездефіцитності бюджету. Проте саме дефіцит ліквідних ресурсів і платіжна криза є основними чинниками виробничої нестабільності. У зв'язку з цим варто трансформувати політику «дорогих грошей» у політику «ефективних грошей». Тут, мабуть, не зайвим буде згадати досвід запровадження «подвійної валюти» під час НЕПу або чилійських реформ 70–80-х рр.

По-друге, доцільно було б перейти від політики планування грошової бази до політики таргетування відсоткової ставки з підтриманням її на рівні 3–7% річних у реальному вираженні. Це відповідає практиці монетарної політики розвинутих країн і вимагає освоєння сучасних технологій управління грошово-кредитною системою.

По-третє, необхідна трансформація політики штучного стримування падіння курсу гривні в політику його зміни пропорційно внутрішній інфляції з орієнтацією на забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів. При цьому треба зробити жорсткішим валютний контроль, адже нині чинний в Україні валютний режим – це світовий досвід, так би мовити, «навиворіт».

По-четверте, нагальною є податкова реформа, в основу проведення якої доцільно було б покласти рентну концепцію оподаткування. Справляння платежів за використання нерухомого та великого рухомого майна відповідає двом ключовим критеріям ефективного оподаткування – власне фіскальному та стимулюючому. З одного боку, від такого оподаткування практично не можна ухилитися, а з іншого – воно змушує суб'єкта господарювання максимально ефективно використовувати наявне майно.

По-п'яте, потрібно встановити жорсткий контроль за діяльністю монополістів, зокрема у сфері ціноутворення. Це сприятиме зниженню інфляції, витрат і усуненню диспаритету цін.

По-шосте, необхідні заходи, спрямовані на захист внутрішнього ринку, а саме: створення неприйнятних для недобросовісної конкуренції з боку іноземних постачальників умов використання як митних зборів, так і нетарифних обмежень; встановлення жорсткого контролю за якістю товарів, що імпортуються; ліквідація будь-яких пільг для іноземного капіталу; введення обмежень на іноземні інвестиції в уразливих для національної безпеки сферах діяльності.

Створення сприятливих макроекономічних умов для виробничої діяльності є недостатнім для запуску механізму економічного зростання. Після п'ятикратного падіння виробничих капіталовкладень, формування спекулятивно-орієнтованого типу інвестиційної активності та знецінення значної частини основних фондів необхідні додаткові кроки, спрямовані на збільшення виробничих капіталовкладень. Вони, зокрема, передбачають: по-перше, обмеження випуску цінних паперів виключно цілями інвестицій; по-друге, створення фінансових інститутів, що мають забезпечити потік доступних кредитів у розвиток виробництва; по-третє, створення стимулів для фінансування нововведень; по-четверте, впровадження системи контролю за рухом амортизаційних коштів підприємств і їх цільовим інвестиційним використанням; по-п'яте, звуження всіх альтернативних варіантів використання капіталу поза реальним сектором; по-шосте, посилення ролі держави у формуванні інвестиційного попиту; по-сьоме, створення надійних бар'єрів проти незаконного переливу національного капіталу за кордон і стимулів для його повернення в Україну.

Наведені рекомендації щодо нормалізації макроекономічного середовища для виробничої та інвестиційної діяльності в існуючих умовах значного недозавантаження виробничих потужностей і падіння реального попиту повинні доповнюватися спеціальними заходами з розширення сукупного попиту. Це обов'язкова умова формування ключових для зростання ринкової економіки контурів позитивного зворотного зв'язку: «виробництво – по-

пит – інвестиції – виробництво» та «виробництво – доходи – попит – виробництво».

На мікроекономічному рівні поки що головною проблемою залишається відсутність належної системи мотивів ефективного управління майном. Зокрема, формальна зміна власника, що відбулася в результаті ваучерної приватизації, не була підкріплена реальними механізмами економічної відповідальності, що забезпечували б прагнення суб'єктів господарювання до підвищення економічної ефективності та довготривалого стійкого розвитку підприємств. Тому необхідним є комплекс заходів з упорядкування відносин власності. Доцільно провести інвентаризацію результатів приватизації з точки зору її законності і з позицій виконання новим власником узятих ним зобов'язань, зафіксованих у договорах купівлі-продажу державного майна. За відсутності порушень варто забезпечити надійний захист прав власності на приватизоване майно. Потрібно встановити жорстку систему відповідальності за неефективне управління державним майном. Необхідно запровадити жорсткіші норми відповідальності найманих посадових осіб перед акціонерами, трудовими колективами та державою за результати використання корпоративного майна. Треба створити сприятливі умови для ефективної інтеграції фінансового, виробничого та інтелектуального капіталу, стимулювати та забезпечувати державну підтримку становленню ФПГ, спроможних самостійно виживати в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, спрямувати приватизацію пакетів акцій корпоративних структур, що залишилися у власності держави, на формування конкурентоспроможних господарських структур. Крім того, необхідно здійснити декриміналізацію господарської діяльності на основі посилення державного захисту прав власності; підвищити ефективність системи судового вирішення господарських спорів; відпрацювати режим жорсткої відповідальності за дотримання контрактних зобов'язань, зокрема погашення кредитів тощо. Важливою проблемою при формуванні мотивів є встановлення державного контролю за обротом землі як ефективного механізму регулювання майнових прав.

Окреме питання пов'язане з нинішньою ситуацією фінансової неспроможності значної кількості підприємств. У цій ситуації не можна обійтись без спеціальних заходів держави з їх селективної санації. Щоб уникнути економічно неефективних рішень, цю роботу належить вести в тісному зв'язку з науково-технічною, промисловою та структурною політикою. Селективна державна підтримка конкурентних підприємств повинна бути концентрованою в напрямку технологічної реконструкції або модернізації на основі перспективних інновацій нового технологічного укладу. З цього ж принципу потрібно виходити і в політиці вдосконалення організації господарського комплексу загалом та в тій його складовій, що пов'язана з «вироснуванням» конкурентоспроможних на світовому ринку ФПГ.

Наступною складовою формування національної господарської системи, зорієнтованої на інноваційний тип економічного зростання, є комплекс спеціальних заходів по забезпеченню структурно-технологічної перебудови

вітчизняної економіки на базі розповсюдження інновацій нового технологічного укладу. Вони передбачають вирішення наступних головних завдань.

По-перше, необхідно домогтися зміни негативного впливу нинішньої економічної кризи щодо структурних народногосподарських зрушень на позитивний. Мінливості ділової активності не повинні призводити до згортання прогресивних виробництв нового технологічного укладу, які мають перспективу на світовому ринку та здатні стати локомотивами економічного зростання країни. Ідея полягає в переведенні потенціалу кризи в русло оздоровчого впливу на народногосподарську структуру. Класична економічна криза вибирає застарілі й неефективні виробництва, усуваючи диспропорції та розчищаючи ґрунт для економічного зростання на сучасній технологічній основі.

По-друге, необхідно надійно заблокувати процеси лавиноподібного руйнування науково-виробничого комплексу країни. Необхідно створити умови для збереження кадрів, знань, технологій та їх використання в перспективних напрямках (розширення нового технологічного укладу та створення розробок для становлення наступного).

По-третє, змістовні цілі та пріоритети державної структурно-технологічної політики мають відповідати порівняльним перевагам української економіки та коригуватись об'єктивними напрямками глобального техніко-економічного розвитку на основі розповсюдження нового технологічного укладу. Державну підтримку виробництва й науки треба сконцентрувати на реалізації цих пріоритетів шляхом розробки та виконання відповідних цільових інноваційних програм.

По-четверте, формування та реалізація пріоритетів державної структурно-технологічної політики мають гарантувати створення передумов наступного зростання приватної інвестиційної активності та економічного підйому на базі освоєння нових перспективних технологій.

По-п'яте, важливо забезпечити формування конкурентоспроможних господарських утворень, що можуть працювати в умовах жорсткої конкуренції як на внутрішньому, так і на світовому ринках, концентруючи ресурси на перспективних напрямках оновлення виробництва.

Заходи, що необхідно вжити для вирішення цих загальних завдань, не можуть обмежуватись лише використанням важелів прямого державного впливу. Головне завдання полягає в тому, щоб ефективно підтримати широку приватну ініціативу щодо освоєння виробництв нового технологічного укладу, стимулювати у відповідних напрямках інвестиційну активність підприємців. Важливим питанням у зв'язку з цим стає створення організаційно-економічних умов вільного доступу всіх господарюючих суб'єктів до достовірної науково-технічної та економічної інформації, розгортання відповідних інформаційних систем.

Держава сьогодні покликана, з одного боку, вберегти від руйнування перспективні виробництва та створити умови для їх зростання при несприя-

тливій макроекономічній кон'юктурі, а з іншого – полегшити вивільнення капіталу та праці із застарілих і безперспективних виробництв, санацію та перепрофілювання відповідних виробничих потужностей. Розв'язання цієї двоєдиної проблеми вимагає проведення ряду взаємопов'язаних комплексів заходів інноваційної політики, насамперед зі збереження науково-технічного потенціалу України, що включає наступні ключові моменти:

- заходи захисту державних витрат на науку та стимулювання НТП від знецінення та скорочення, законодавче закріплення частки бюджетних видатків, що спрямовані у сферу НДДКР, не нижче від 3% ВВП; різке збільшення державних субсидій на наукові дослідження, звільнення від оподаткування витрат на НДДКР;
- спеціальні дії зі стимулювання інноваційної активності шляхом державної підтримки ризикових проектів освоєння перспективних нововведень;
- перехід від «важливого» фінансування наукових організацій до фінансування інноваційних проектів на конкурсних засадах відповідно до пріоритетних напрямів становлення нового технологічного укладу;
- акції, що пов'язані зі збереженням інформаційної інфраструктури НДДКР, у тому числі мережі наукових бібліотек, підтримка у дієздатному стані дослідних стендів, експериментальних і дослідних виробництв;
- субсидування витрат на захист інтелектуальної власності та забезпечення прав на неї в Україні й за кордоном;
- заходи з активного залучення до реалізації пріоритетних напрямів НТП капіталу, в тому числі й інтелектуального, зокрема співвітчизників, що перебувають за кордоном.

Комплекс заходів розвитку виробничого технологічного потенціалу охоплює: розробку й виконання національних програм з розвитку та розповсюдження ключових, насамперед ресурсозберігаючих технологій п'ятого технологічного укладу; формування механізму стимулювання передачі технологій з військового в цивільне виробництво; виявлення та підтримку інновацій, здатних забезпечити вітчизняним підприємствам конкурентні переваги на світовому ринку; підготовку та реалізацію програм розвитку спеціальних зон з високою концентрацією науково-технічного потенціалу, зокрема технополісів наукових містечок; створення за допомогою держави інфраструктури, що забезпечувала б комерціалізацію результатів НДДКР; активне використання державних закупівель передової техніки та передачі її в лізинг; субсидування імпорту нових зарубіжних технологій і стимулювання експорту товарів високого рівня переробки, тобто підтримку включення вітчизняних підприємств у глобальні відтворювальні контури нового технологічного укладу.

Водночас необхідно негайно розпочати перепрофілювання та модернізацію тих підприємств і галузей, діяльність яких визнана економічно не-ефективною і такою, що не відповідає цілям здійснюваного структурно-технологічного маневру.

Дієвість запропонованих спеціальних заходів структурно-технологічної перебудови вітчизняної економіки значною мірою залежить від правильності обраних пріоритетів. З науково-технічної точки зору, ці пріоритети мають відповідати перспективам формування нового технологічного укладу та своєчасного створення напрацювань для становлення наступного. З суто економічної точки зору, державна підтримка пріоритетних напрямків розвитку повинна відповідати трьом найважливішим вимогам, а саме: по-перше, продукувати суттєвий зовнішній ефект, поліпшувати загальне економічне середовище та умови розвитку ділової активності. По-друге, ініціювати зростання ділової активності в широкому спектрі з'єднаних з пріоритетними виробництв, тобто містити мультиплікативний ефект, спричиняти потужний імпульс для розширення попиту та зростання ділової активності. По-третє, сприяти такому зростанню конкурентоспроможності відповідних виробництв, при якій вони, починаючи з певного моменту, виходять на самостійну траєкторію розширеного відтворення в масштабах світового ринку та стають «локомотивами зростання» для національної економіки. З соціальної точки зору, реалізація національних пріоритетів структурно-технологічної перебудови економіки повинна супроводжуватися розширенням та оптимізацією зайнятості, підвищенням кваліфікації та реальних доходів зайнятих і загальним зростанням добробуту населення.

До напрямів, що відповідають зазначеним критеріям і підлягають відображенню у відповідних програмах державної підтримки, належать наступні:

- оновлення парку цивільної авіації, знос якого досяг критичної межі та для заміни якого є відповідні технічні можливості, пов'язані, зокрема, з розгортанням випуску авіалайнерів нового покоління;
- переоснащення енергетичного комплексу, в тому числі модернізація АЕС;
- модернізація систем управління рухом залізничного транспорту, що покликана суттєво поліпшити пропускну спроможність залізниць і допомогти досягненню своєчасності перевезень;
- розвиток сучасних транспортних вузлів, націлений на підвищення швидкості та надійності комбінованих перевезень, на впровадження систем управління постачанням, що працюють за принципом «точно-вчасно», на розширення міжрегіональної та міжнародної кооперації виробництва;
- техніко-технологічне переозброєння сільськогосподарського виробництва та кооперованих з ним переробних галузей;

- розгортання інформаційної інфраструктури на базі систем супутникового та оптоволоконного зв'язку, сотового зв'язку в містах;
- зростання обсягів будівництва та реконструкції житла з використанням сучасних будівельних технологій;
- реконструкція соціальної інфраструктури з використанням вітчизняного обладнання;
- оздоровлення довкілля за допомогою екологічно чистих технологій.

Враховуючи той факт, що вітчизняні наукомісткі виробництва у радянські часи були гіпертрофовано мілітаризованими, реалізація наявних можливостей розширення нового технологічного укладу та структурного маневру неможлива без державної підтримки конверсії, яка покликана стати ключовим напрямом і провідним загальним пріоритетом економіко-інноваційної політики держави. Ця підтримка повинна включати в себе використання всіх можливих інструментів регулювання ринку держзакупівель, асигнувань на НДДКР, пільгових кредитів, гарантій під позики на розширення виробництва, форм стимулювання створення ФПГ, субсидування імпорту технологій, цільових інвестиційних програм тощо.

Державна економіко-інноваційна політика повинна також орієнтуватися на реалізацію порівняльних конкурентних переваг вітчизняного виробництва. Світовий досвід успішних структурних змін засвідчує, що ключовим аспектом структурно-технологічної перебудови є підтримка тих галузей національної економіки, що можуть бути носіями економічного зростання в масштабах світового ринку. Україна має ряд конкурентних переваг, реалізація яких ускладнена серйозними перекосами в структурі економіки та вразливістю позицій у міжнародному поділі праці.

До основних вітчизняних конкурентних переваг можна віднести, по-перше, дешевизну робочої сили в поєднанні з доволі високою її кваліфікацією; по-друге, низьку капіталомісткість сектора НДДКР при відносно розвинутій інфраструктурі для їх проведення та наявності серйозних наукових напрацювань і готових результатів з кількох напрямів НТП; по-третє, досвід тривалої присутності вітчизняної наукомісткої продукції на ринках ряду країн; по-четверте, значні обсяги вільних виробничих потужностей, що дають змогу нарощувати обсяги експортної продукції з відносно невеликими витратами при належній організації виробництва; по-п'яте, наявність унікальних передових розробок в ряді галузей виробництва, комерційна утилізація яких дасть змогу забезпечити розширення експорту висококонкурентної продукції.

Що ж до згаданих вище вразливостей, які блокують реалізацію конкурентних переваг, то це: практична відсутність фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктур підтримки конкурентоспроможності вітчизняного експорту і раціоналізації імпорту; несприятливі зміни в геополіти-

чній конфігурації сучасного світу, що відбулися та потягли за собою втрату багатьох традиційних ринків збуту вітчизняної продукції; жорсткий протекціонізм Заходу; зосередження основної маси конкурентоспроможних технологій у ВПК і об'єктивні труднощі їх конверсії або передачі в цивільне виробництво; низька ефективність виробництва та надзвичайно великі питомі матеріальні витрати; відстала організація виробництва і непристосованість управлінських структур більшості підприємств до активної ринкової стратегії, виживання в умовах жорсткої ринкової конкуренції; внутрішній попит, що швидко деградує у зв'язку із згортанням держзамовлень на наукомістку продукцію.

З урахуванням цих обмежень стратегія реалізації конкурентних переваг та інтеграції вітчизняної економіки у світогосподарські структури повинна включати наступні напрями:

- стабілізацію традиційного наукомісткого експорту, в тому числі на базі державної підтримки комплектних поставок для об'єктів технологічного сприяння;
- більш інтенсивне використання конкурентних переваг, пов'язаних з дешевизною основних факторів виробництва. Цього можна досягти за такими напрямками: а) збереження та розвиток на базі ресурсозберігаючих технологій металомісткої машинобудівної продукції, в тому числі машинотехнічних компонентів і напівфабрикатів з чорних металів; б) освоєння виробництва виробів, що завершують свій виробничий цикл у високорозвинутих країнах (переважно це стосується машинобудування для сфери індивідуального споживання, обладнання для харчової та легкої промисловості, торгового обладнання); в) розгортання складальних виробництв із комплектуючих, що завозять в Україну (йдеться, зокрема, про виготовлення автотранспорту, побутових електричних та електронних приладів, ПК); г) створення підприємств, що забезпечують розвиток та поглиблення зв'язків міжнародної виробничої кооперації, на основі освоєння незадіяного науково-технічного потенціалу вітчизняних високотехнологічних виробництв і проектно-конструкторських організацій; д) отримання Україною замовлень на виконання НДДКР, надання інших видів наукомістких послуг у тих сферах, де країна має висококваліфікованих фахівців і вагомий досягнення світового рівня;
- реалізацію динамічних конкурентних переваг, що втілені у високотехнологіях. У структурі вітчизняного виробничого комплексу, як відомо, під охороною перебувають виробництва, що мають унікальні технології та здатні виконати роль експортних лідерів. Це авіакосмічне, лазерне, атомне виробництва, суднобудування тощо. Освоєння та розвиток експортного потенціалу зазначених виробництв в умовах внутрішньої незатребуваності

дасть змогу вирішити ряд пріоритетних завдань інноваційної політики. Це насамперед стимулювало б відповідні технологічні зрушення в суміжних виробництвах, їх технологічну та організаційну модернізацію. Таким чином передові в науково-технічному плані виробництва стали б двигунами прогресивних структурно-технологічних зрушень та підвищення ефективності народного господарства.

Перспективи інтеграції зазначених виробництв до міжнародного поділу праці залежать від розв'язання двох виключно складних проблем.

По-перше, ключову роль відіграє адаптація технологій, втілених у продукції цих виробництв, до вимог, які висуває світовий ринок щодо ефективності виробництва. Враховуючи характерну для вітчизняного ВПК високу матеріало- та енергомісткість виробництва, чимало українських технологій при перерахунку на світові ціни можуть і не досягнути забезпечення порогового рівня рентабельності та, відповідно, конкурентоспроможності. Інакше кажучи, не виключено, що зазначена адаптація вимагатиме заміни або добудови окремих ланок технологічних ланцюжків чи навіть їх блоків. А це, в свою чергу, неможливо без входження в глобальні мережі ТНК на ринках як відповідної проміжної продукції, так і кінцевих виробів.

По-друге, реальні та потенційні вітчизняні конкурентні переваги зосереджені в тих секторах і на тих ринках, де існує особливо потужна протидія іноземних конкурентів, в тому числі ТНК, які спираються на всю міць державної та наддержавної підтримки, функціонування яких безпосередньо входить у сферу геополітичних інтересів провідних країн та їх угруповань. Тому вихід на ці ринки, а отже, і реалізація конкурентних переваг неможливі без активної допомоги держави, зокрема застосування адекватних заходів торгової політики.

Ефективне включення в міжнародний поділ праці передбачає паралельний прорив на всіх зазначених напрямках. І все ж головний з них пов'язаний із використанням конкурентних переваг вищого порядку, втілених в унікальних вітчизняних технологіях і розробках.

Література

1. Послання Президента України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році». – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2003.
2. Лукинов И. И. Эволюция экономических систем. – М.: Экономика, 2002.
3. Гальчинский А. С. Україна: поступ у майбутнє. – К.: Основи, 1999.
4. Інноваційна складова економічного розвитку. Монографія / За ред. чл.-кор. НАНУ Безчасного Л. К. – К.: ІЕ НАН України, 2000.
5. Портер М. Международная конкуренция. – М., 1993.

Стаття надійшла до редакції в липні 2003 р.